

La vella

Víctor Català

FONT: Català, V. (2023). *La mare balena i altres contes*. Nórdica Libros.

L'havien treta al porxo, com de costum, i l'hereu se n'havia anat a la batuda, la jove a l'hort amb el menut a braç, la mossa gran a costura i el bordegassot i l'altra nena, l'un a jugar a boles a l'era d'en Rostoll, al capdavall del poble, i l'altra a engegar les oques i ànecs vora el riu. En la casa no hi quedaven més que la vaca prenys, dins de la cort, fosca i plena de tranyines, el garrí modegant en el raconot de sota l'escala, les gallines escarbatant la ruda i el donzell en el pati, i la padrina a dalt, al porxo, entremig de canyissos de figues seques, esteses de fesoles grauades, penjolls de tomates, panotxes de blat de moro i enfilades d'orellanes. Als peus hi tenia la basseteta del menut amb el coixinet d'espart, podrit dels orins, i les baietes del bressol, negres de mosques i llançant un tuf inaguantable.

A les set del matí, quan la jove havia tret a la padrina, encara el sol no donava en aquella banda de porxo, encarat entre llevant i migdia, però a les deu ja estava ensenyorit de més de la meitat, i la pobra velleta, de cara a l'horitzó, plantada com una mòmia en la cadira baixa, en què la tenien esclavisada sos membres morts i inútils, se rostia de viu en viu.

Feia cinc anys que s'havia aireferida, anant a confessar al poble veí, amb un predicador que hi feia el novenari; havia caigut al mig de la carretera, amb els ulls en blanc i la boca de costat, com si fes ganyotes. Un carro que anava a mercat, a punta de dia, va atrapar al pas aquell bulto blanc i blau —la caputxa de franel·la i les faldilles de blavets— i el carreter va fer-li un xiulet, perquè l'animal, amb les orelles apuntades endavant, com si flairés un perill, se li espantava; però com el bulto no es mogué, el carreter baixà del carro i engegà un roc com l'ambosta, que anà a petar en el braç esquer de la padrina, fent-li un bony com un ou; i com ni aixís fes aires d'eixirivir-se, l'home, cremat, s'hi atansà amb la vara enlaire, per a veure si de grat o per força el faria deixondir an *aquell borratxó* que dormia la mona al mig del camí.

Al ser-hi a tocar, s'adonà que era una dona i la sacsejà amb el peu, després l'aixecà i li desembossà la caputxa: llavors vegé els ulls espantats i la mueca sinestra d'aquella boca

fora de lloc. La padrina no podia parlar, ni moure el braç ni la cama dreta. La carregà com un fardo al carro, i tiraren cap al poble. Al carrer Major li preguntà una dona:

—Hola, Baldiri! ¿Què duem?

—Res de bo, noia: la vella de cal Manyo, que s'és ferida. L'he vista al mig del camí, l'he arreplegada i la tragino a casa seva.

—Tant de grat que us ne sabrà l'hereu!... Ja mai més servirà per a res. Quan els hi ve aquesta pedregada, valdria més que es morissin en sec: almanc no farien nosa.

—Ja tens raó; però què hi farem!... Vaja, adéu, noia.

—Adéu-siau, Baldiri.

I el carro tirà avall mandrosament, grinyolant de tota sa ferramenta mal enseuada.

Dels ulls esparverats de la padrina van caure dugues llàgrimes com cigrons: hi sentia i hi veia, la pobra dona.

A casa seva l'hereu i la jove la reberen amb la sorpresa alarmada amb què es rep a un hoste perillós que no s'espera. No que fossin males entranyes l'hereu ni la jove; però a pagès, un vell xacrós que consum i no produeix és un censal, i ja eren tantes boques!...

Per a provar, per a que la gent no digués, van donar-li un got de vi amb sal, i li untaren els polsos i la *boca del cor* amb oli de llargandaix, i anaren de seguida pel capellà. Si s'havia de morir, alabat sia Déu! Però, almanc, que se *n'anés arreglada*. Del metge ningú en parlà: prou que sabien ells que *allò* de les feridures, quan pitjava de ferm, no tenia remei; i els metges, al capdavant, no eren més que uns *papadineru*!

Com no podien confessar-la, perquè no enraonava, la van extremaunciar i es quedaren tranquils: ja havien fet tot lo que calia. Al vespre van recordar-se de que no havia menjat res del dia abans, i li portaren un plat de sopa i un got de vi. Després tothom se n'anà al llit, dient a la malalta que si havia de menester alguna cosa que avisés. L'endemà la jove es quedà a casa, per a veure si *l'àvia se n'anava o no*. A migdia li va donar la sopa i el gotet de vi, i al vespre altra vegada. Els ulls esparverats de l'enllitada semblava que volessin dir alguna cosa; però la jove no tenia taleia de mirar-li els ulls.

L'endemà, a l'entrar en la cambra, una bravada forta li tapà els esperits, i vegé mulladís al sòl; palpà el llit, i estava tot xop. Llavors la jove recordà que encara mai l'havia feta orinar. Una foguerada li encengué la cara, i va estar a punt de cantar-li les quaranta a la padrina. En els ulls inquietos d'aquesta, que hoveientot, s'aturà un llagrimó emperesit: li mancava acostumar-se a sa misèria.

La jove, amb ses esbranzides i revolades de dona trempada i sobrera de salut, esbatanà la finestra, cridant que allà s'hi congriaria la pesta. Aleshores la padrina vegé un tros de cel blau, serè, esplèndid, bonic com si fos fet de tot just, enduent-se-li la mirada més enllà d'aquelles rònegues parets, brutes i florides, que li feien de gàbia. En sa arrossegada vida de burro guixer, blincada sempre al pes de la càrrega, no li havia quedat una hora vagativa per a contemplar-lo, el cel. De llavors en avall, inútil ja per a tot lo de la terra, li lleuria de fer-ho; i començà a posar-li voluntat an aquella bellesa consoladora que havia d'arribar a esser la seva única distracció i son únic amic.

La jove va rumiar que tenir l'àvia al llit no li convenia, perquè en poc temps li destruiria la màrfega; i l'aixecà. Els dies bons la tenia al porxo; quan feia mal temps, a la vora del foc. Com ella, la jove, havia de cavar les mongeteres, collir la vianda, picar la verdura per a les oquetes, abeurar el garrí, anar per l'olla i apedaçar a l'home i a la canalla, no podia estar per la vella. Li posà la nena per vigilanta. Però, al segon dia, la nena va cansar-se de guaitar amb sorpresa a la padrina, sempre sèria i quieta, sempre muda i mirant enllà, com si tingués els ulls de vidre; i la criatura, avorrita, després d'haver-se rosegat tot un bec de davantal, començà a arrossegat-se poc a poc cap a la porta, i, quan fou a la porta, sortí al carrer, prometent-se a si mateixa arribar només que fins a la cantonada i tornar; però de la cantonada estant vegé un aplec de canalla jugant a caps i trebes a la plaça, i el cor li va dir que si hi anava guanyaria una agulla; i correu fins a la plaça, i després anà a jugar a costures, i després a collir margaridoies. Tornà de fosc a casa, i la mare no va renyar-la. D'aquell dia en avall, no es parlà més de fer compte a l'àvia. Cada matí tothom empenia la seva via, i en la casa sols hi quedaven quatre animalets i aquell ser baldat, rostint-se de viu en viu entre canyissos de figues, esteses de fesoles, enfilalls d'orellanes i panotxes de blat de moro, amb l'eterna basseta als peus i les baietes del bressol penjades a eixugar, ran mateix de la cara.

A trenc d'alba cada dia la jove la girbava de qualsevol manera, la prenia d'una revolada, la treia al porxo, li posava quatre cullerades de sopa a la boca, li donava un ditet de vi i se n'anava de casa; a l'hora de dinar era la nena gran la que es cuidava d'atipar a l'àvia, entre roncs i empentes; i tornaven a deixar-la fins al tard, que la jove la prenia de nou en un braçat, com si fos una feixina, per a dur-la al llit, a on quedava abandonada fins a l'endemà. I la pobra infeliça, que no podia cosir ni fer mitja, que no podia anar a l'hort ni tan sols bressolar a la mainada; que no podia moure cames ni braços i amb prou feines barbotejar un que altre mot; la pobra vella, que estava avesada a veure, de tota sa vida, com una cosa natural, que al ser espremut, a l'arreu inútil, al vell que no servia per a res, no se li tingués cap llei de mirament, no es queixava mai d'aquell tracte inclement i dur, sens una titlla d'amor ni respecte; i en sa cara inexpressiva, de pòmuls sortits i boca entregirada, no s'hi veia més que una passible indiferència, com en la cara d'un brau manso. Només s'animava, pipellejant-li l'esguard, quan s'acostava el plat de la sopa: la feridura havia obert encara més sa gana golafre de pagesa, i son ventrell, que hauria paït les pedres, no quedava satisfet amb aquell plat de sopes o de mongets bullits; i l'ànsia de son rostre i la voracitat amb què llepava la cullera semblaven demanar sempre més i més. Però no n'hi donaven, perquè deien que si menjava molt embrutava massa el porxo. Llevat els moments del menjar, se passava hores i hores asseguda en aquella cadira mitjana, immòbil i muda, de cara a l'horitzó, amb el cap ert i els ulls grisos, badats i fixes, com ulls de vidre, i les dugues mans sobre la falda, amb el rosari a l'esquerra, l'única viva si no hagués sigut la pedrada del carreter; però aquella pedrada tan certera havia fet malbé per arreu algun nervi que li privava de doblegar dos o tres dits, i havia deixat en el bracet, dur i cantellut com una estella resseca, un renòs que, quan volia fer mal temps, l'agullonava amb unes fiblades tan vives que la feien petar de dents.

I aixís consumia el rest de sa miserable vida la padrina de cal Manyo, immòbil i sola i mirant i mirant sempre, amb una quietesa fixa d'esfinx, aquell cel tan blau i bonic, però tan impassible i llunyer pels que sofreixen.

Ningú sabia, ni potser ella mateixa, quins esqueixos de pensaments rodolaven per les cofurnes de son cervell primitiu, paralísat per l'hemiplegia, davant d'aquell cel esplèndid, ni quines sensacions podia despertar el més enllà meravellós que contemplava sempre, en son esperit encara viu, dins de sa carn quasibé del tot morta i momificada.

Aquell dia el sol li donava de ple, i semblava impossible que no la cegués i atuís. Era un sol de juliol, covat, ardent com brases, que en els redossos rostia les sargantanes enartades i aixecava bombolles en la pell de les persones. S'hauria dit que es respirava foc. Los insectes, afollonits, fiblaven amb una sanya terrible. Les orellanes del porxo semblaven grapats de raïms negres, dels que s'aixecava una remor imparable, un zum-zum continu, sense gradacions; les mosques hi estaven a pilots, lo mateix que en el coixinet de la basseta i en les baietes del bressol, i en la cara de la padrina; se li ficaven sota el mocador del cap i dins la boca entreoberta, picant-li, fins a deixar-li el fibló, la llengua blanca i resseca; se li abeuraven en els llagrimers humits, passejant-se-li a l'entorn dels parpres cuirosos; se la menjaven viva. Ella pestanyejava de tant en tant, i algun dit de la mà esquerra es bellugava com amb esma de fer alguna cosa; mes ni la mà es movia ni el cap se tombava: solament el pit li anava com una manxa de ferrer, i les gotes de suor li regalaven cara avall l'una darrera l'altra, caient sobre el davantal, a ont el sol les eixugava de seguida.

Regnava una quietud pesada. De tant en tant se sentia un xisclet d'aucell que volava fora de vista, un escotxineig de guatlla al lluny, el trinc-trinc precipitat d'un rellotge de caixa tocant hores, un cop de pota de la vaca prenys dins la cort, els grunys malhumorats del porc...

S'acabava el batre, i no hi havia un home feiner ni una dona jove en vaga per les cases: en tot el poble no s'hi haurien comptat mitja dotzena de vellets inútils, bressolant en un racó de cuina o bé ajaçats a l'ombra de les parets. Fins la mainada rodava per les eres, fent tamborelles sobre el boll calent, parant els sacs del gra, ficant-se entremig de les potes del bestiar de les batudes, com voleiades de pardals barroers.

Allà a deu hores s'havia aixecat un alè de vent, i tothom cuitava a aprofitar-lo.

Feia una estona que la vaca es removia inquieta, balandrejant el tros de cadena de ferro, que petava sorollosament contra les parets de la cort, i el porc grunyia més que de costum, quan la padrina, immòbil en son setial de balca consumida, percebí una bafarada estranya, agrenca, que venia de la banda del pati; però se n'aixecaven tantes de bafarades, al seu entorn, ara del coixinet que tenia als peus, ara de les baietes que tenia al costat, ara de les carabasses que es podrien sobre la paret, que no en va fer cas. Mes, al cap d'un minut, una de més forta i reveladora la va fer estremir de cap a peus. Ensumà àvidament com quan

sentia la flaire de la sopa, i els ulls somorts se li espantaren, traint una gran angúnia. Com responent an aquella mirada d'esglai, la vaca llançà un bruel llastimer que retintinà llargament en l'espai caldejat, com amb mandra d'allunyar-se i fondre's; i el petament de la cadena, fortament estrebada, des d'aquell moment ja no parà. Per altra banda, les gallines començaren a esvalotar-se en el patiet, mateix que vegessin la guineu.

La padrina ho comprengué clar: aquelles senyals d'alarma de les bèsties i aquella fortor de socarrim que sentia no podien mentir: se calava foc a la casa. I, debategant, tota ella concentrada en sos sentits, tractà d'esbrinar en quin indret se calava el foc i el mal que podia fer. De sobte, una glopada de fum, com despedida per la boca d'un gegant fumador, s'enlairà per la banda del pati. Els dos o tres dits bons de la mà esquerra de la padrina s'agitaren nerviosament, bellugant el rosari.

El foc devia esser en el bastarral, que feia de sostre a la cort de la vaca: el dia abans hi havien entrat la palla nova, que cruixia de tan resseca i cremaria mateix que una esca.

La cort i el bastarral ocupaven el cul de la casa i tenien un finestronet que donava al pati; el pati estava separat del cementiri per una paret de tàpia, i després del cementiri venia la iglésia, que tapava per aquella banda tota la vista a la casa del Manyo, i que aleshores privaria que la gent de les eres s'adonés del foc i podés acudir-hi al començament. Per la banda del carrer tampoc hi havia gaire més esperança, perquè en cas de que s'escaigués a passar alguna persona, lo que no era fàcil en aquella hora, abans el fum no hauria omplert tota la casa i eixís per les escletxes de la porta ajustada, ja a dins seria tot un braser. Si la gran fetor de socarrim no ho descobria d'hora, no hi hauria remei... La pobra dona, amb les potències esclarides súbitament, per l'acció d'aquell terror suprem, ho calculà en un minut. Si el foc havia començat en la cort o en el bastarral, ella estava al bell cim de la fogaina. En aquell moment, com per a donar-li la seguretat absoluta, el finestronet del pati, com si fos una xemeneia, començà a vomitar glopades i més glopades d'un fum espès, negre, pudent, d'una fortor que feia plorar els ulls; de seguida el pati va estar-ne ple, i s'estengué pel porxo com una boirada. Entretant, mig asfixiada, la vaca bruelava seguidament, balandrejant amb fúria la cadena, i els rumflets del porc esdevenien a cada punt més forts. El fum devia haver-ho invadit tot, fins els darrers racons.

La paralítica volgué cridar, sembrar l'alarma en el barri desert, però sa llengua mig baldada no respongué a son neguit; un barboteig palpissot, una treballosa pluja de fragments de paraules fou tot lo que li eixí, i encara tan baix, que no s'hauria sentit de l'altra banda de porxo. Al donar-se compte de sa absoluta misèria, la barba li tremolà més, i rompé en un gran sanglot desesperat.

La fumareda cargoladissa s'aixecava ja sobre el pati com un nuvolàs negre que tapava tot el cementiri i la iglésia.

De sobte ressonà un gran xerric, i l'àvia sentí cruixir el porxo sota sos peus, com si estrebessin la casa de tots costats, i una llengua de foc, tantost vista com fosa, miretejà dos pams per damunt de la paret del pati. La vaca, cega, afollonida, devia haver romput els lligams, perquè sos bramuls s'oïen, ja sords i apagats, tan aviat en un indret com en l'altre de la casa.

La padrina, amb els ulls grisos fora del cap, fent un esforç suprem, se posà en peu; son cos balandrejà endavant i endarrera, i després quedà immòbil, en perfecte equilibri, sobre ses cames testes, enrampades. El fum la cegava, i l'ofegava la gran pudor de cremat. En aquell moment, una ratxa tèbia, una ratxa de vent que en les eres fou rebuda amb crits i salts d'alegria, regolfant per tota la casa, bufà en el braser abrandat i expel·lí amb violència, pel finestró, una pluja menuda de palla cremada que volà en totes direccions, omplint els ulls de la padrina de volves negres i coentes; un tro rogallós, un gran bramul de monstre enfadat, roncà llargament sota el trespol, que trepidà amb trepidació tan forta que semblava que anés a esfondrar-se de seguida. La pobra vella, perduda la raó, donà una envestida per a fugir. Les cames restaren com clavades, i el cos caigué de tot son aire endavant. Com no podia emparar-se amb els braços, petà pesadament de cara a terra... Un borboll de sang envermellí les rajoles, i un tros de dent, trencada ran de geniva, se li encastà en la llengua.

Ni menys va fer moviment: estava mig estabornida. Mes encara percebí una veu de dona, neta, clara, vibrant, que cridava no gaire lluny amb esgarip d'esglai:

—Foc!... Foc a cal Manyo!

Encara sentí que li queien sobre el cap, com un ruixat de pedres, les campanades barroeres de la parròquia cridant gent a la desesperada; encara tornà a retrunyir-li sota d'ella el room-room de la fogaina, una fressa i remenament sord, com si la casa tingués mal de ventre... fins que, de sobte, li semblà a la padrina que se li trencava la trinxa de les faldilles, que algú la desfeia d'una faixa que l'estrenyia; li semblà que el cap se li tornava buit i lleuger com un cascavell, i que el cor se li fonia en una son dolça i pesanta com la de la migdiada... una alenada càlida l'embolcallà i... res més.

Quan la gent arribà al poble, no quedaven de la casa més que quatre parets esberlades dels cantons i dugues canes de teulada a punt de caure. A dins, tot era un braser.

A l'endemà, escarbatant entre la runa i cendres calentes, van trobar al porc cuit sota el revolt de pedra de l'escala, i ací i allà algun os calcinat que no podien dir si fou de la vaca o de la padrina; al pati hi havia set o vuit gallines ofegades, amb la cresta negra i el bec badat.

Una setmana més tard, entre els hisendats i pagesos de la rodalia, se feia una capta en favor del Manyo, que havia quedat en la misèria. Tothom el planyia per aquell foc que li havia destruït els béns: aquell casalot arnat, el garrinet i la vaca prenys. De la vella ni calia parlar-ne: lo que deia la gent:

—Tant de bé li va fer Déu!... Per lo que hi feia en aquest món, sense cap potència!...